

YASHIL IQTISODIYOTDA TRANSPORTNING TUTGAN O'RNI

*Toshkent Davlat Transport Universiteti**Iqtisodiyot fanlari professori***Yuldasheva Saodat Arslanovna***Magistratura 1-bosqich talabasi***Otanazarova Charos Baxtiyor qizi**

Annotatsiya. Ushbu maqola yashil iqtisodiyotda transport va mobillikning rolga qaratilgan. Unda shaharlarda yashil transportning o'ri va ahamiyati, iqtisodiyotga tasiri, shuningdek, zamonaviy sharoitda yashil transportning afzalliklari o'rganilgan. Dissertatsiyada rivojlangan mamlakatlardagi yashil transportning holati o'rganilib, O'zbekiston sharoitiga mos takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, elektrlashtirish, yashil transport, elektr poyezdlar, tramvay, global iqlim, tabiiy resurlar.

Abstract. This article focuses on the role of transport and mobility in a green economy. It examines the role and importance of green transport in cities, its impact on the economy, as well as the advantages of green transport in modern conditions. The dissertation studies the state of green transport in developed countries and presents proposals suitable for the conditions of Uzbekistan.

Keywords: green economy, electrification, green transport, electric trains, tram, global climate, natural resources

KIRISH

Bilamizki iqtisodiyotning bosh asosiy muammosi- bu cheklangan resurlar bilan cheksiz ehtiyojlarni qondirish zaruratidir. Boshqacha qilib aytganda insonlarning ehtiyojlari va istaklari cheksiz, ammo ularni qondirish uchun mavjud resurslar cheklangan. Ko'p yillardan buyon olimlarimiz bu kabi muammolarni ortib borishiga yo'l qo'ymaslik, cheklangan resurlardan oqilona foydalangan holda insonlarning ehtiyojlarini meyor darajasida qondirish yechimlar ishlab chiqishmoqda. Ulardan biri- "Yashil iqtisodiyot" konsepsiyasidir. Yashil iqtisodiyot- bu iqtisodiy o'sishni taminlaydigan, ayni vaqtda atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutuvchi iqtisodiy modeldir. Bu modelda turli sohalarning ekologik jihatdan barqaror bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Xususan, transport tizimi yashil iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi, chunki u ekologik ta'siri eng yuqori sohalardan biridir.

Hozirgi kunda transport sektori global miqyosda uglerod chiqindilarining taxminan 25 foizini tashkil etadi. Shaharlar va sanoat markazlarida transport havoni ifloslantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ichki yonuv dvigatelli avtomobillar

ko'p miqdorda yoqilg'i resurslarini iste'mol qiladi va inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi zararli moddalarni atmosferaga chiqaradi. Shu sababli, yashil iqtisodiyot konsepsiyasida ekologik toza, energiya tejamkor va barqaror transport turlariga o'tish dolzarb masala sanaladi.

Yashil transport yashil iqtisodiyot yondashuvida ko'rib chiqiladigan asosiy tarmoqlardan biridir. Yashil transport — bu ekologik toza, energiya tejamkor va inson salomatligi uchun xavfsiz bo'lgan harakatlanish shakllarini ifodalaydi. Quyidagilar yashil transportga kiradi:

1. Elektr transport vositalari (elektromobillar) – Ichki yonuv dvigateli o'rniga akkumulyatorda ishlovchi avtomobillar atmosferaga chiqindi chiqarmaydi va ekologik xavfsiz hisoblanadi.

2. Gibridd avtomobillar – Benzin va elektr energiyasi kombinatsiyasida ishlaydi, yoqilg'i sarfini kamaytiradi.

3. Velosiped va piyoda harakati – Shaxsiy transportga muqobil sifatida ekologik jihatdan hamda sog'liqqa foydali.

4. Jamoat transporti – Xususan, metro, tramvay va avtobuslarning ekologik samaradorligi yuqori. Bir nechta odamni bir vaqtda tashish orqali chiqindilar miqdorini kamaytiradi.

5. Temiryo'l transporti – Ayniqsa, elektrlashtirilgan yo'nalishlar ekologik xavfsiz transport turi hisoblanadi.

Bugungi kunda shaharlarda aholi sonining ortishi va urbanizatsiya jarayonining tezlashuvi tufayli yashil transport tizimi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, avtobus, trolleybus, metro, tramvay kabi ommaviy jamoat transportlari — shaharliklarning kundalik hayotida muhim rol o'ynaydi.

Yashil transportni rivojlantirish uchun shaharlar o'z infratuzilmasini ekologik harakatlanishga moslashtirishi zarur. Transportni ekologik toza shaklga o'tkazish nafaqat atrof-muhit, balki jamiyat va iqtisodiyot uchun ham ko'plab ijobiy natijalarni beradi:

- Sog'liqni saqlash tizimiga tushadigan yuk kamayadi (kamroq kasallik, kamroq xarajat);
- Yoqilg'i importiga bo'lgan ehtiyoj kamayadi, energiya mustaqilligi oshadi;
- Yangi texnologiyalar va “yashil ish o'rinlari” paydo bo'ladi (masalan, elektromobil ishlab chiqarish, quvvatlash stansiyalari qurilishi);
- Turizm va shaharlarda yashash sifati yaxshilanadi.

MAVZU YUZASIDAN ADABIYOTLAR TAHLILI

Hozirgi holat tahlili

Rivojlangan mamlakatlardagi yashil transportning holati

AQSh, Germaniya, Norvegiya va Yaponiya kabi mamlakatlar elektromobillarni joriy etishda yetakchilik qilmoqda. Masalan, Norvegiyada yangi sotilayotgan

avtomobillarning qariyb 80% elektromobil hisoblanadi. Hukumatlar elektromobil xaridini subsidiyalash, soliq imtiyozlari berish va bepul quvvatlash imkoniyatlari orqali aholini ekologik toza transportga o'tishga rag'batlantirmoqda.

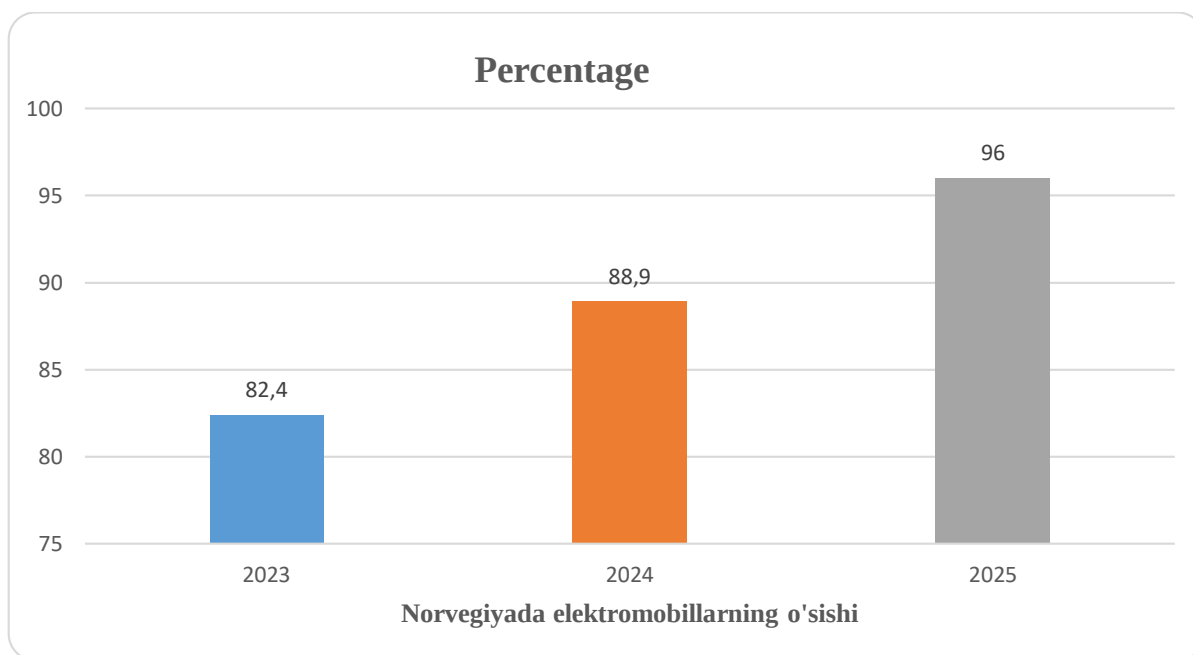
Evropa Ittifoqi davlatlari, ayniqsa, Niderlandiya, Shvetsiya va Germaniyada jamoat transporti elektr, vodorod va boshqa muqobil energiya manbalarida ishlaydigan avtobuslar bilan almashtirilmoqda. Elektr tramvaylar, metro va elektrobuslar yordamida shahar havosining ifloslanishini kamaytirish maqsad qilingan.

Kopengagen (Daniya), Amsterdam (Niderlandiya) va boshqa ko'plab Yevropa shaharlari velosiped infratuzilmasi bo'yicha dunyoda yetakchi hisoblanadi. Shahar markazlarida avtomobillarga kirishni cheklash, keng velosiped yo'laklarini yaratish va ekologik transportni targ'ib qilish orqali aholi velosiped va piyoda harakatini ko'proq tanlayapti.

Rivojlangan mamlakatlarda aqlli transport tizimlari (ITS) keng joriy qilinmoqda. Bu tizimlar transport oqimini boshqaradi, yo'l harakati samaradorligini oshiradi va yoqilg'i sarfini kamaytiradi. Shuningdek, vodorod yoqilg'isida ishlovchi avtomobillar, uchuvchi transport (dron-taksilar) kabi innovatsion loyihalar ustida faol ishlanmoqda.

Yashil transportni rivojlantirish uchun rivojlangan mamlakatlar katta miqdorda mablag' ajratmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi 2030 yilgacha uglerod chiqindilarini 55% ga kamaytirish maqsadida yashil infratuzilma uchun milliardlab yevro investitsiya kiritmoqda. AQShda esa "Green New Deal" dasturi orqali yashil texnologiyalar va transport tizimini modernizatsiya qilish rejalashtirilgan.

1. Diagramma.

2. Jadval

Davlat	Loyihalar	Maqsad
Germaniya	Elektr avtobuslar sonini 2025-yilgacha 5 barobarga oshirish	Shahar havosini tozalash
Shvetsiya	2030- yilgacha barcha avtobuslarni elektrga o'tkazish	Uglerod chiqindilarini 70% kamaytirish
Yaponiya	Vodorod avtobuslar Tokio olimpiadasi uchun joriy qilindi	Yashil transportni ommalashtirish

METODOLOGIYA

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning ahamiyati va unda yashil transportning tutgan o'rnini o'rganish uchun quyidagi metodologiyalardan foydalaniladi:

1.Tahliliy-uslubiy yondashuv. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi va transport sektorining ushbu modeldagi o'rni haqidagi ilmiy nazariyalar o'rganiladi.

2.Statistik tahlil. Elektromobil bozori ulushi, velosiped infratuzilmasi va yashil investitsiyalar hajmi kabi ko'rsatkichlar asosida raqamli tahlil amalga oshiriladi.

3.Taqqoslama tahlil. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil transport rivojlanish darajasi solishtiriladi.

NATIJA VA MUHOKAMA

O'zbekiston yashil iqtisodiyot uchun noyob imkoniyatlar va shart- sharoitlarga ega. Xorij tajribalariga tayangan holda O'zbekiston yashil iqtisodiyotini shakllantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri- transportni elektrlashtirish. Elektr avtomobillari, elektr avtobuslar va tramvaylar chiqindilarni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, velosiped va piyodalar harakati uchun infratuzilmani rivojlantirish yo'llardagi yukni kamaytirish va shahar ekologiyasini yaxshilashga yordam beradi.

Yana bir asosiy tajribalardan biri- mamlakatda aqlli transport tizimini keng joriy qilish. Bu transport harakatini xavfsiz va samarali boshqarish uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan tizimdir. O'zbekistonda raqamli boshqaruv bo'yicha Toshkentda transport oqimini real vaqtda monitoring qilish, avtomotlashtirilgan svetoforlar va raqamli yo'l belgilarini joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

XULOSA

Yashil iqtisodiyotda transportning tutgan o'rni beqiyosdir. Bu sohada ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy manfaatlar bir-birini to'ldiradi. Transport tizimini barqaror va yashil yo'nalishda rivojlantirish orqali inson salomatligi, atrof-muhit holati va iqtisodiy farovonlikka erishish mumkin. Har bir davlat, shahar va fuqaro bu yo'nalishda mas'uliyat bilan harakat qilsa, yashil kelajak reallikka aylanishi mumkin.

Shuningdek, u barqarorlikning boshqa ikkita ustunini, ya'ni iqtisodiy va ijtimoiyni qo'llab-quvvatlaydi. Yashil transportning maqsadlari nafaqat issiqxona gazlari chiqindilarini, havo ifloslanishini va shovqinni kamaytirish, balki qashshoqlikni kamaytirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashdir.

Yashil transportga yo'naltirilayotgan investitsiyalar yangi ish o'rinlari yaratilishi va iqtisodiyotning innovatsion sektorini rivojlantirishga ham xizmat qilmoqda. Shunday qilib, transport barqaror va ekologik toza kelajakka o'tishda strategik rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR

1. «2019 — 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil iqtisodiyot» iqtisodiyotiga o'tish strategiyasini belgilash to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477 sonli Qaror
2. Navstrechu «zelyonoy» ekonomike: puti k ustaychivomu razvitiyyu i iskoreneniyu bednosti / Shtayner A., Ayris R., Bessa S. Va boshqalar: YUNEP/ GridArendal, 2011.
3. https://transformative-mobility.org/wp-content/uploads/2024/01/SUTP_GIZ_FS_Transport-in-Green-Economy-EN.pdf
4. Yashil iqtisodiyot loyihasi: Devid Pirs, Anil Markandya va Edvard B. Barbier. Earthscan, London, Buyuk Britaniya, 1989. 192 bet
5. <https://stat.uz/>